

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

Nr 336

Badania marketingowe – nowe podejścia oraz metody na współczesnym rynku

Redaktorzy naukowci

Krystyna Mazurek-Łopacińska

Magdalena Sobocińska

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2014

Redaktor Wydawnictwa: Joanna Szynal
Redaktor techniczny: Barbara Łopusiewicz
Korektor: K. Halina Kocur
Łamanie: Małgorzata Czupryńska
Projekt okładki: Beata Dębska

Publikacja jest dostępna w Internecie na stronach:
www.ibuk.pl, www.ebscohost.com,
The Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com,
a także w adnotowanej bibliografii zagadnień ekonomicznych BazEkon
http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/index.php

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się
na stronie internetowej Wydawnictwa
www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie
wymaga pisemnej zgody Wydawcy

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2014

ISSN 1899-3192
ISBN 978-83-7695-476-9

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Druk i oprawa:
EXPOL, P. Rybiński, J. Dąbek, sp.j.
ul. Brzeska 4, 87-800 Włocławek

Spis treści

Wstęp	9
Krystyna Mazurek-Łopacińska, Magdalena Sobocińska: Badania kodów kulturowych w tworzeniu marketingowych modeli biznesu	11
Anna Olejniczuk-Merta: Rozwój innowacji społecznych a badania marketingowe	22
Monika Hajdas: Techniki pomiaru kompatybilności marek i idei kulturowych.....	31
Paweł Chlipała: Triangulacja podejść metodologicznych w badaniach naukowych z dziedziny marketingu	39
Adam Sagan: Analiza rzetelności skal w wielopoziomowych modelach pomiaru	49
Adam Sagan, Mariusz Łapczyński: Modele hybrydowe CART-logit w analizie procesu podejmowania decyzji w gospodarstwie domowym.....	60
Anna Myrda: Segmentacja łańcuchów środków-celów: miary podobieństwa sekwencji i ilościowe wskaźniki jakości grupowania a wyniki grupowania	70
Kamila Pilch: Asymetryczne skalowanie wielowymiarowe w wizerunkowych badaniach jednostek terytorialnych.....	79
Alicja Kusińska: Analizy wielowymiarowe jako źródło wiedzy o zachowaniach konsumentów na rynku	89
Krzysztof Błoński: Wykorzystanie metod wielowymiarowych do analizowania związku między emocjami a satysfakcją klienta	99
Sylwester Białowas, Iwona Olejnik: Poziom opiekuńczości państwa a zachowania oszczędnościowe – analiza wielowymiarowa	110
Jadwiga Stobiecka: Interpretacyjne konsekwencje oceny stabilności opinii respondentów w badaniach konsumpcji, oszczędzania i inwestowania.....	118
Piotr Tarka: HOMALS – wielowymiarowa analiza korespondencji jako metoda konstrukcji skali pomiarowej w badaniach marketingowych.....	129
Lukasz Skowron: Zastosowanie modelowania ścieżkowego do wyznaczenia przebiegu procesu lojalnościowego wśród klientów lubelskich centrów handlowych.....	140
Ireneusz P. Rutkowski: Metody CMMI i SGMM oceny dojrzałości procesu innowacji i wprowadzania produktu na rynek.....	152
Hanna Hall: Nowy konsument a zmiany w metodach jego badania.....	163
Tomasz Olejniczak: Techniki badawcze wykorzystywane w badaniu cyklu życia gospodarstwa domowego	174

Anna Dąbrowska, Arkadiusz Wódkowski: Kompetencje konsumentów w świetle badań ilościowych	185
Sylwia Makomaska: Wpływ muzyki tła na reakcje konsumentów w miejscu sprzedaży – problematyka interdyscyplinarności badań	195
Lucyna Witek: Metodyczne aspekty badania postaw konsumentów (na przykładzie rynku produktów ekologicznych)	205
Magdalena Olejniczak: Zróżnicowanie technik badawczych w badaniu motywacji zakupowych konsumentów żywności funkcjonalnej.....	215
Agata Dziakowicz: Metody badań marketingowych na rynku dóbr luksusowych.....	224
Wanda Patrzałek, Aleksandra Perchla-Włosik: Zastosowanie analizy semiologicznej w badaniach wpływu mody na zachowania młodych konsumentów	233
Agata Stolecka-Makowska: Zastosowanie podejścia interpretacyjnego w badaniu zmian zachowań nabywczych konsumentów podlegających akulturacji	244
Arkadiusz Wódkowski: Zmiana paradygmatu w marketingowych badaniach jakościowych?.....	257
Grzegorz Maciejewski: Zogniskowane wywiady grupowe w badaniach zachowań młodych dorosłych na rynku usług finansowych	266
Iga Rudawska: Zastosowanie zogniskowanego wywiadu grupowego do oceny jakości obsługi pacjentów przewlekle chorych	275
Ewa Nowakowska, Adam Sagan: Kontryfaktyczno-porównawcze studium przypadku w marketingu usług zdrowotnych.....	284
Krzysztof Kapera, Mariusz Kuziak: Skuteczność wybranych metod komunikacji z respondentami w badaniach internetowych	296
Iwona Escher: Niejednoznaczność statusu metodologicznego internetowego wywiadu grupowego i jego poszczególnych odmian	310
Magdalena Daszkiewicz, Sylwia Wrona: Zogniskowane wywiady grupowe online jako alternatywa dla tradycyjnych metod gromadzenia danych – szanse rozwoju i wyzwania dla badaczy	321
Olgierd Witczak: Potencjał wykorzystania serwisów społecznościowych w badaniach jakościowych	331
Agnieszka Dejnaka: Facebook jako obszar prowadzenia badań marketingowych.....	339
Robert Wolny: Możliwości wykorzystania obserwacji w Internecie w badaniach rynku e-usług.....	348

Summaries

Krystyna Mazurek-Łopacińska, Magdalena Sobocińska: Research of cultural codes in creating marketing models of business	21
---	----

Anna Olejniczuk-Merta: The development of social innovation and marketing research.....	30
Monika Hajdas: Techniques for measuring the compatibility of brands and cultural ideas.....	38
Paweł Chlipała: Triangulation of methodological approaches in scientific research of marketing field	48
Adam Sagan: Reliability analysis in multilevel measurement models	59
Adam Sagan, Mariusz Łapczyński: CART-logit hybrid models in the analysis of decision-making process in the households	69
Anna Myrda: Segmentation of Means-End Chains: sequence dissimilarity measures and quantitative cluster validity indexes vs. clustering results...	78
Kamila Pilch: Asymmetric multidimensional scaling in the research of territorial units image	88
Alicja Kusińska: Multidimensional analysis as a source of knowledge about consumer behaviour.....	98
Krzysztof Błoński: The use of multidimensional methods to analyze the relationship of emotions and customer satisfaction.....	109
Sylwester Białowąs, Iwona Olejnik: The level of the state's social security and its influence on saving behaviour – multidimensional analysis.....	117
Jadwiga Stobiecka: Interpretative consequences of the assessment of respondents' opinions stability in the studies of consumption, saving and investing.....	128
Piotr Tarka: HOMALS – multiple correspondence analysis as the method for measurement scale construction in marketing research.....	139
Lukasz Skowron: The usage of the Structural Equation Modeling for determining the loyalty building process among the customers of the shopping centers located in Lublin.....	151
Ireneusz P. Rutkowski: CMMI and SGMM methods of maturity evaluation of the product innovation process and introduction of a product on the market	162
Hanna Hall: New consumer and changes in the methods of their research....	173
Tomasz Olejniczak: Research techniques used in the study of the household life cycle.....	184
Anna Dąbrowska, Arkadiusz Wódkowski: Consumer competences in the light of quantitative research	194
Sylwia Makomaska: The effects of background music on consumers response in the place of commerce – the problem of interdisciplinary research	204
Lucyna Witek: Methodical aspects of research of consumers' attitudes (on the example of market of green products).....	214
Magdalena Olejniczak: The diversity of marketing research techniques in the study of purchase motivation of functional food consumers.....	223

Agata Dziakowicz: Methods of marketing research for the luxury goods market	232
Wanda Patrzalek, Aleksandra Perchla-Wlosik: Studies of the impact of fashion on the behavior of young consumers using semiological analysis	243
Agata Stolecka-Makowska: The use of an interpretative approach in a study of purchasing behaviour changes of consumers acculturation	256
Arkadiusz Wódkowski: Change of paradigm in qualitative market research?	265
Grzegorz Maciejewski: The focus group interview in the research of the young-adults behaviors on the financial services market	274
Iga Rudawska: The use of focus group interview to evaluate the service quality of chronically ill patients	283
Ewa Nowakowska, Adam Sagan: Comparative-counterfactual case research in health service marketing	295
Krzysztof Kapera, Mariusz Kuziak: Effectiveness of selected methods of communication with respondents in online surveys	309
Iwona Escher: The ambiguity of the methodological status of <i>online group interview</i> and its particular types	320
Magdalena Daszkiewicz, Sylwia Wrona: Online focus group interviews as an alternative for traditional methods of data collection – opportunities for development and challenges to researchers	330
Olgierd Witczak: The potential of using social network sites in qualitative research	338
Agnieszka Dejnaka: Facebook as a marketing research area	347
Robert Wolny: The use of Internet observations in research of e-services market	357

Robert Wolny

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach

MOŻLIWOŚCI WYKORZYSTANIA OBSERWACJI W INTERNECIE W BADANIACH RYNKU E-USŁUG*

Streszczenie: Rynek e-usług jest stosunkowo młodym rynkiem. W badaniach rynku e-usług mają zastosowanie takie same metody, jakie stosuje się przy badaniu innych rynków branżowych, ale specyfika rynku e-usług wpływa na wybór techniki pomiaru. Funkcjonowanie rynku e-usług w sieci internetowej wywołuje potrzebę prowadzenia badań tego rynku właśnie w Internecie, a rozwój badań on-line przenosi także do sieci badania jakościowe. W artykule przedstawiono możliwości wykorzystania technik obserwacji, w tym etnografii wirtualnej, w jakościowych badaniach wybranych elementów rynku e-usług.

Słowa kluczowe: obserwacja, etnografia wirtualna, rynek e-usług.

DOI: 10.15611/pn.2014.336.34

1. Wstęp

O badaniach rynku napisano już chyba wszystko. W literaturze można znaleźć wiele opracowań dotyczących zarówno źródeł informacji, metod i technik poboru informacji, metod i narzędzi przetwarzania informacji, jak i komunikowania wyników badań. Jednakże nie wszystkie źródła, jak i metody oraz techniki gromadzenia informacji mogą mieć zastosowanie w badaniach wybranych rynków branżowych. Problemy związane z wyborem metody i techniki badawczej nie są jedynie problemami natury metodologicznej. Możliwości zastosowania poszczególnych metod i technik badawczych ograniczane są także przez czas i nakłady przeznaczane na badania. Wybór metody badawczej powinien zapewnić realizację założonych celów badawczych, jak również uwzględniać ograniczenia i wymogi o charakterze praktycznym. Stosunkowo młodym rynkiem branżowym jest rynek e-usług. W zasadzie dobór metod i technik do badania tego rynku nie stwarza większych problemów, a wymaga jedynie większej uwagi, szczególnie w przypadku wybrania metod jakościowych. Me-

---

* Artykuł został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki; umowa nr 3732/B/H03/2011/40.

tody te stosowane są w sytuacji, gdy ważne są poznanie istoty zjawiska i pogłębiona wiedza o danym problemie badawczym, ale niekonieczna jest reprezentatywność wyników. Specyfika funkcjonowania rynku e-usług sprawia, że naturalnym miejscem do prowadzenia badań staje się sieć internetowa. Celem artykułu jest przedstawienie możliwości wykorzystania wybranych technik obserwacji, w tym techniki etnografii wirtualnej w jakościowych badaniach rynku e-usług.

2. Charakterystyka rynku e-usług

Podstawowym kryterium wyodrębnienia rynku e-usług jest środowisko, w jakim usługi te są świadczone – środowisko elektroniczne. Kryterium miejsca świadczenia usług pozwala wyróżnić [Wolny 2013, s. 25]:

- rynek usług świadczonych tradycyjnie (w przypadku niektórych usług można utożsamiać to ze świadczeniem w placówce usługowej),
- rynek usług świadczonych elektronicznie (rynek e-usług).

Rynek e-usług można określić jako ogół stosunków między podmiotami oferującymi do sprzedania usługi w Internecie (usługodawcami) przy danej cenie a podmiotami nabywającymi za posiadane środki pieniężne usługi w Internecie (usługobiorcami), z zastrzeżeniem, że niektóre usługi mogą być oferowane (świadczone) nieodpłatnie [Wolny 2013, s. 25].

Traktując rynek e-usług jako system, uwagę należy skoncentrować na tych elementach rynku i ich wzajemnych powiązaniach, które razem tworzą określoną strukturę. W systemie tym można wyróżnić [Badania rynku 2005, s. 10]:

- podmioty rynku, którymi są sprzedający i kupujący e-usługi,
- przedmioty rynku, którymi są e-usługi oraz ujawnione na rynku potrzeby,
- relacje pomiędzy podmiotami a przedmiotami rynku.

Źródłem informacji pierwotnych na rynku e-usług mogą być różne elementy struktury układu rynkowego, a więc podmioty rynku (usługodawcy, pośrednicy sprzedaży e-usług, konsumenci indywidualni, klienci instytucjonalni, instytucje rynkowe itp.), jak również przedmioty rynku e-usług (e-usługi, ceny itp.). Wybrane elementy struktury układu rynkowego są z jednej strony źródłem informacji, a z drugiej – podmiotem lub przedmiotem badań.

3. Techniki gromadzenia pierwotnych informacji o rynku e-usług

Tryb pobierania (pomiaru) informacji ze źródeł pierwotnych oraz niemożliwość powtórnego odtworzenia warunków gromadzenia danych powodują, że informacje te są unikatowe i niepowtarzalne. W badaniach rynku e-usług mają zastosowanie w większości te same metody, jak w przypadku badania innych rynków branżowych. Zalicza się do nich ankiety, wywiady, obserwacje i metody heurystyczne.

Badania rynku e-usług związane są z badaniem Internetu, a w tym przypadku w literaturze funkcjonuje pojęcie badań on-line i off-line [Gregor, Stawiszyński

2003, s. 437-438; Baines, Chansarkar 2002, s. 228-230]. Badania off-line są realizowane poza Internetem – w sposób tradycyjny, ale dotyczą tego medium (w tym uczestników Internetu – podmiotów rynku e-usług). Badania on-line realizowane są w Internecie, co w przypadku badania rynku usług świadczonych w Internecie jest wskazane (eliminuje do pewnego stopnia deklaratywność związaną z korzystaniem z e-usług). Wybrane techniki badań on-line i off-line (także stosowanych w badaniach ilościowych) zaprezentowano w tab. 1.

Tabela 1. Wybrane techniki badań on-line i off-line

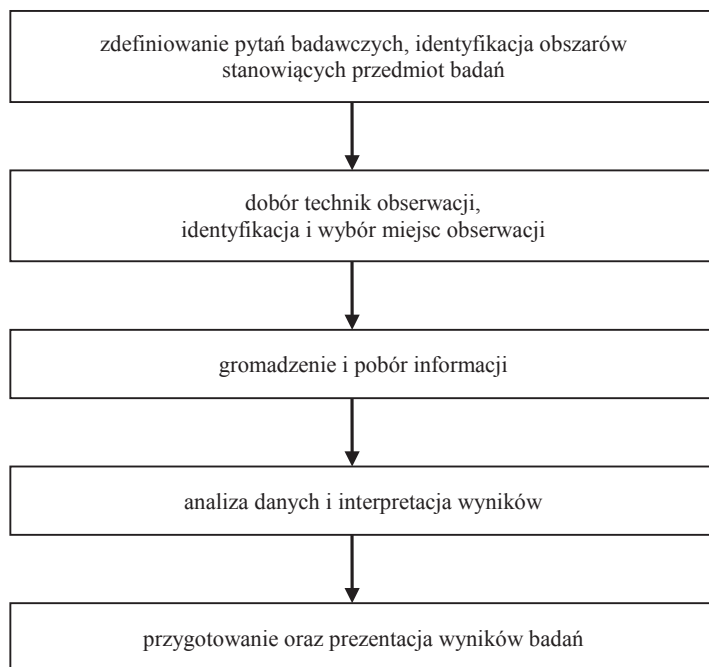
Rodzaj badań	Badania off-line	Badania on-line
Badania jakościowe	<ul style="list-style-type: none"> • zogniskowany wywiad grupowy (FGI) • wywiad pogłębiony (IDI) 	<ul style="list-style-type: none"> • obserwacja uczestnicząca (etnografia wirtualna) • obserwacja nieuczestnicząca • wirtualny zogniskowany wywiad grupowy (FGI WEB) • wywiad pogłębiony (IDI WEB)
Badania ilościowe	<ul style="list-style-type: none"> • wywiad bezpośredni (PAPI) • wywiad bezpośredni wspomagany komputerowo (CAPI) • wywiad telefoniczny • wywiad telefoniczny wspomagany komputerowo (CATI) • ankieta (audytoryjna, pocztowa, prasowa, rozdawana) 	<ul style="list-style-type: none"> • wywiad telefoniczny (CATI WEB) • ankieta e-mail • ankieta on-line (WEB)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [Gregor, Stawiszyński, 2003, s. 437-438].

Ważną metodą jakościową stosowaną w badaniach rynku e-usług jest obserwacja. Badacz dokonuje spostrzeżeń w sposób celowy i zamierzony według wcześniej ustalonego planu. Obiektem obserwacji mogą być przedmioty, zdarzenia, zjawiska, jak i osoby i ich zachowania [Duliniec 1994, s. 28]. Celem obserwacji jest znalezienie odpowiedzi na określone i wyraźnie postawione pytania badawcze. Prowadząc obserwację w Internecie, można zastosować techniki badawcze, do których zalicza się [*Badania jakościowe* 2013, s. 76]:

- obserwację aktywną (uczestniczącą, tzw. on-line),
- obserwację bierną (nieuczestniczącą, tzw. off-line),
- elementy antropologii wizualnej i analizy treści tekstu.

Badania realizowane w Internecie techniką obserwacji uczestniczącej określane są etnografią wirtualną lub netnografią [Dąbrowska, Janoś-Kresło, Wódkowski 2009, s. 124]. Etnografia wirtualna to poznawanie i opisywanie ludzi oraz zjawisk na podstawie dających się zaobserwować w Internecie zachowań i ich efektów. Badacz dokonuje spostrzeżeń w sposób celowy i zamierzony według wcześniej ustalonego planu. Badania etnograficzne prowadzone są zgodnie z procedurą badań etnograficznych i przebiegają w 5 etapach (rys. 1).

Rys. 1. Uproszczony schemat netnograficznego projektu badawczego

Źródło: [Kozinets 2012, s. 95].

Zastosowanie w badaniach rynku e-usług etnografii wirtualnej ma swoje korzyści i ograniczenia. Wśród zalet stosowania obserwacji w Internecie wymienia się głównie:

- realizację badania w naturalnym środowisku funkcjonowania rynku e-usług (tzn. w miejscu oferowania i korzystania z e-usług),
- brak ograniczeń czasowych (w tym np. możliwość dotarcia do informacji, które zostały umieszczone w sieci w różnym czasie) i terytorialnych podczas realizacji badania,
- prowadzenie na bieżąco analizy danych oraz sprawną archiwizację,
- niskie koszty bezpośrednie i pośrednie prowadzenia badań,
- krótki czas realizacji badań.

Z kolei do ograniczeń stosowania etnografii wirtualnej w badaniach rynku e-usług (w zależności od techniki badawczej) zalicza się:

- wykorzystanie tylko do badania strony popytowej oraz przedmiotowej rynku,
- subiektywizm badacza,
- problemy z właściwym odczytaniem intencji obserwowanych podmiotów (brak możliwości odczytania ich zachowań z mowy ciała, gestów itp.),
- trudności związane z wyborem podmiotu obserwacji,

- problemy na etapie doboru jednostek do próby badawczej;
- trudności związane z wyborem miejsca i czasu realizacji badań.

W etnografii wirtualnej (którą można określić także jako obserwację uczestniczącą on-line – aktywną), stosowanej w badaniach rynku e-usług, wykorzystuje się zmodyfikowane techniki i narzędzia badań prowadzonych w sposób tradycyjny. W obserwacji uczestniczącej badacz pozyskuje informacje, współuczestnicząc w naturalnym środowisku badanych [Konecki 2000, s. 145]. Obserwacja uczestnicząca w Internecie umożliwia pozyskanie informacji pochodzących z dyskusji wywołanych przez badacza występującego w roli moderatora wątku (między innymi na forach internetowych). W obserwacji badacz aktywnie angażuje się w dyskusje (nie tylko obserwuje i uczestniczy w forum, ale także moderuje dyskusję) [*Badania jakościowe* 2013, s. 76].

Etnografia wirtualna stosowana jest w badaniach rynku e-usług głównie do pozyskiwania informacji o stronie podmiotowej rynku, w tym do badania zachowań, preferencji i postaw konsumentów (np. na forach internetowych, blogach), jak również w badaniach usługodawców (np. na portalach społecznościowych).

Obserwacja nieuczestnicząca w Internecie polega na wykorzystaniu informacji już zastanych i umieszczonych w sieci (tzw. materiałów archiwalnych, np. na forach internetowych) do wyciągania wniosków [*Badania jakościowe* 2013, s. 76]. Obserwacja nieuczestnicząca służy do diagnozowania sytuacji – z jaką częstotliwością i w jaki sposób przebiegają dane zjawiska – ale nie wnika w przyczynę tych zjawisk. Służy także do pozyskiwania informacji o charakterze ilościowym i charakteryzuje się dużym stopniem standaryzacji oraz kontroli samej metody. Zalety i wady stosowania obserwacji nieuczestniczącej w Internecie do badania rynku e-usług są tożsame z zaletami i wadami stosowania etnografii wirtualnej.

Technika ta również ma zastosowanie do badania strony popytowej rynku e-usług, z tym że wymiar takiego badania jest inny. O ile w przypadku obserwacji uczestniczącej badacz ma wpływ (poprzez moderację) na rodzaj i jakość uzyskanych informacji, to w przypadku obserwacji nieuczestniczącej takiej możliwości nie ma. Wszystko zależy od doboru próby (w tym przypadku rozumianej jako dobór liczby i rodzajów np. forów internetowych).

Elementy antropologii wizualnej i analizy treści tekstu wykorzystuje się z kolei w badaniach rynku e-usług głównie do badania:

- oferty asortymentowej e-usług,
- cen e-usług,
- relacji między użytkownikami Internetu i sposobów komunikowania się między sobą (język wypowiedzi, styl wypowiedzi, użyte symbole),
- zachowań konsumentów (np. ich potrzeb, zwyczajów, oczekiwań).

Analiza treści zawartych na stronach internetowych usługodawców jest swoistym spisem z natury. Informacje zebrane w taki sposób mają dużą wartość poznawczą, a otrzymane dane w przypadku rynku e-usług nie są możliwe do zebrania w inny sposób.

4. Miejsca prowadzenia obserwacji w Internecie

W badaniach prowadzonych technikami obserwacji w Internecie ważną kwestią jest dobór miejsc prowadzenia obserwacji. Podstawowym miejscem takich badań są strony internetowe – strony WWW. Strona internetowa to dokument HTML udostępniony w Internecie przez serwer WWW. Grupa powiązanych ze sobą stron internetowych określana jest jako witryna internetowa – serwis internetowy (*website*) [Benicewicz-Miazga 2003, s. 24]. W etnografii wirtualnej, obserwacji nieuczestniczącej oraz w analizie treści obserwacje prowadzi się na różnych witrynach internetowych, a ich wybór zależy od zakresu przedmiotowego badań. Wybrane rodzaje witryn internetowych przedstawiono w tab. 2.

Tabela 2. Witryny internetowe wykorzystywane w etnografii wirtualnej do badania rynku e-usług

Kryterium podziału	Rodzaje witryn internetowych
Zawartość informacyjna	<ul style="list-style-type: none"> • portal jednotematyczny – wertykalny (wortal) • portal wielotematyczny – horyzontalny (hortal) • portal korporacyjny
Funkcje i przeznaczenie	<ul style="list-style-type: none"> • fora dyskusyjne • portal firmowy • portal społecznościowy • blogi • mikroblogi • serwisy umożliwiające współdzielenie multimediów

Źródło: opracowanie własne.

Portale jednotematyczne specjalizują się w dostarczaniu sprecyzowanych informacji obejmujących jedną dziedzinę wiedzy, gałąź gospodarczą, dział przemysłu lub krąg zainteresowań. Wortal jest ergonomiczną platformą internetową integrującą odbiorców – internautów zainteresowanych wybraną tematyką. Na rynku e-usług do takich portali zalicza się np. PEUK i Sekap. Portal wielotematyczny nazywany jest także portalem komercyjnym – stanowi rozbudowany serwis internetowy będący tzw. „bramą wejściową” do obszernych zasobów internetowych [Benicewicz-Miazga 2003, s. 26]. Najbardziej popularne portale horyzontalne, a zawierające także informacje o np. podaży na rynku e-usług oraz o cenach e-usług, to: Onet, Wirtualna Polska, Interia, Gazeta, o2. Portal korporacyjny jest aplikacją, która umożliwia organizacjom dostęp do wewnętrznych i zewnętrznych źródeł informacji oraz dostarczanie użytkownikom spersonalizowanej, stosownie do ich potrzeb, informacji niezbędnej do podejmowania decyzji. Na portal korporacyjny składa się rozbudowany system informatyczny, który zawiera elementy konsolidujące wiedzę o organizacji i klientach oraz pozwala na skuteczne nim zarządzanie. Przykładem portali korporacyjnych są rozbudowane serwisy e-usług, np. lot.pl; lufthansa.com, pkobp.pl. bzbwbk.pl.

Miejszem prowadzenia w Internecie obserwacji uczestniczącej i nieuczestniczącej są fora dyskusyjne. Fora dyskusyjne są rozbudowanymi skryptami działającymi w technologii CGI, PHP lub ASP, tworzonymi osobiście przez administratorów stron WWW lub też adaptowanymi z gotowych skryptów, z których wiele jest dostępnych jako wolne oprogramowanie [Jaciow 2012, s. 113]. Forum dyskusyjne to przeniesiona do struktury stron WWW forma grup dyskusyjnych, służąca do wymiany informacji i poglądów między osobami o podobnych zainteresowaniach przy użyciu przeglądarki internetowej. Na portalach i wortalach są tworzone fora dyskusyjne związane z rynkiem e-usług – są one także dostępne na stronach wielu instytucji, czasopism, przedsiębiorstw i innych podmiotów. Forum jest zarządzane przez administratora. Uczestnik forum może dodawać wpisy i komentarze, a także odpowiadać na wpisy i komentarze zamieszczane przez inne osoby. Kolejne wpisy tworzą „wątki”, które dla osób odwiedzających forum stanowią odpowiednik rozmowy [Zembik 2010, s. 487]. Wybrane rodzaje forów dyskusyjnych przedstawiono w tab. 3, a przykłady forów tematycznych dotyczących niektórych rodzajów e-usług przedstawiono w tab. 4.

Tabela 3. Rodzaje forów dyskusyjnych wg wybranych kryteriów podziału

Kryterium podziału	Rodzaje forów dyskusyjnych
Anonimowość	<ul style="list-style-type: none"> • anonimowe (niewymagające rejestracji) • półanonimowe (dopuszcza się użytkowników całkowicie anonimowych, a proces rejestracji jest uproszczony i nie zawiera procedury potwierdzenia tożsamości) • restrykcyjne (wymagające zarejestrowania się, a proces rejestracji wymaga potwierdzenia tożsamości poprzez np. wysłanie zwrotnego maila) • prywatne (tworzone dla określonej grupy użytkowników i niedostępne dla osób postronnych)
Struktura	<ul style="list-style-type: none"> • płaskie (składające się z jednego forum, na którym wszystkie kolejno pojawiające się wątki są sortowane chronologicznie lub alfabetycznie) • strukturalizowane (składające się z jedno- lub wielowarstwowej struktury forów, stworzonej zazwyczaj przez administratora)
Treść	<ul style="list-style-type: none"> • ogólne (forum, na którym poruszane są różne tematy, np.: forum.gazeta.pl, forumowisko.pl, forum.onet.pl) • tematyczne (forum, na którym poruszane są tematy związane z jednym zagadnieniem lub np. produktem)

Źródło: na podstawie: [Jaciow 2012, s. 115-120; Zembik 2010, s. 487].

Miejszem prowadzenia obserwacji w Internecie jest portal firmowy. Portal ten to strona firmowa zawierająca informacje dotyczące przedsiębiorstw usługowych, w tym charakterystykę e-usług, cenniki oraz inne informacje mające na celu przede wszystkim przedstawienie działalności usługodawcy i jego oferty. Portal firmowy jest rozbudowaną wersją wizytówki usługodawcy, a treść folderów mieści się na kilku bądź kilkunastu podstronach. W badaniach rynku e-usług portale firmowe wykorzystuje się do badania oferty oraz cen e-usług.

Tabela 4. Przykłady forów dyskusyjnych dla wybranych e-usług

Rodzaje e-usług	Fora dyskusyjne
E-administracja	www.e-pity.pl/o-programie/opinie-program-e-pity/ ; www.prawosos.pl/forumprawne.org/ ; www.eadministracja.pl/forum/ ; forum.infor.pl/ ; www.forum.tercom.pl/ ; index.forum.gazeta.pl/ ; www.forum.optymalizacja.com/ ; www.skarbowcy.pl/blaster/forum/ ; forum.nto.pl/
E-bankowość	forum.ingbank.pl/ ; www.forum-bankowe.pl/ ; index.forum.gazeta.pl/szukaj/forum/e-bank/ ; www.banki-internetowe.com/forum-bankowe/ ; opiniuj.pl/internetowe-konta-bankowe.html/ ; www.kredytforum.pl/ ; www.forum-bankowe.pl/ ; opiniuj.pl/internetowe-konta-bankowe.html/ ; www.banki-opinie.info/
E-edukacja	forum.interia.pl/e-learning-tematy ; www.goldenline.pl/forum/e-learning2 ; forum.pclab.pl/topic/601672-Studia-przez-internet-elearning ; index.forum.gazeta.pl/szukaj/forum/e-learning ; http://forum.interia.pl/edukacja ; www.lagata.pl/forum/213-forum-edukacja/ ; index.forum.gazeta.pl/szukaj/forum/e-learning ; http://www.forum-szkolenia.pl/ ; 4 http://www.forumelearning.com ; http://www.wioska.net/
E-kultura	forum.iitv.info/forum.php ; www.empik.com/forum ; forum.wirtualnemedia.pl/ ; www.filmweb.pl/forum ; www.forumksiazki.pl/
E-turystyka	forum.nocowanie.pl/ ; forum.swiatpodroznikow.pl/forum.php ; forum.travelway.pl/forum-1.html ; turystyczne-forum.kz1.pl/ ; forum.wakacje.pl/ ; forum.rezerwuje.pl/ ; forumturystyczne.nsv.pl/ ; www.globforum.pl/forum ; www.holidaycheck.pl/forum-turystyczne.html
E-ubezpieczenia	www.forumubezpieczenie.pl ; www.rzeczoznawcy.in ; www.forum.motofinanse.pl/ ; ipolisa.pl/forum/ ; e-insurance.pl/ ; www.bankier.pl/forum/forum_ubezpieczenia-i-emerytury ; www.odzyskaj.info/viewtopic.php ; www.forum-ubezpieczenie.pl ; ubezpieczenie.com.pl
E-zdrowie	www.carbomedicus.pl ; www.commed.pl ; forum.poradnikzdrowie.pl/forum.php ; www.mamzdrowie.pl/forum ; www.medykforum.pl ; www.dobrylekarz.info/forum-lekarzy ; www.forummedyczne.pl/ ; www.forum.biolog.pl/medycyna-i-zdrowie-vf18.htm ; forum.styl.fm/lekarze-specjalisci.f232.htm ; medyczka.pl/ ; zdrowie-kobiety.pl/forum/ ; forum.abczdrowie.pl/

Źródło: opracowanie własne.

Miejszem prowadzenia obserwacji w Internecie są także portale społecznościowe. Portale społecznościowe oferują użytkownikom różne aktywności, w tym: blogowanie, wysyłanie wiadomości na fora dyskusyjne, tworzenie nowych grup skupiających się wokół podobnych zainteresowań. Możliwości wykorzystania portali społecznościowych w badaniach etnograficznych na rynku e-usług dotyczą zarówno strony popytowej, jak i podażowej rynku. Obecnie wiele przedsiębiorstw usługowych posiada swoje strony na portalach społecznościowych – fan pages, które służą do komunikacji z otoczeniem i mogą stanowić dobre miejsce do „rozmowy” z usługodawcą.

Blog jest stroną internetową będącą wirtualnym dziennikiem, który składa się z kolejnych postów (wpisów autora bloga) i komentarzy jego czytelników [Mazu-

rek 2008, s. 16]. Cechą charakterystyczną blogów jest skupianie określonego grona odbiorców o podobnych zainteresowaniach oraz subiektywny charakter. Blogi służą wymianie myśli, mając jednocześnie wartość dokumentalną. Zastosowanie blogów w obserwacji (w tym głównie tematycznych oraz firmowych) jest podobne jak w przypadku portali społecznościowych.

5. Podsumowanie

Rozwój Internetu zmienia podejście do prowadzenia badań. Obecnie można uznać Internet za dobre miejsce poszukiwania informacji, prowadzenia badań oraz prezentowania wyników. W badaniach rynku e-usług Internet należy uznać za środowisko naturalne. Owszem, można badania tego rynku prowadzić także poza siecią, ale jak na przykład w przypadku badania konsumentów e-usług, badania w sieci eliminują do pewnego stopnia deklaratywność związaną z korzystaniem z e-usług. Zaletę tę docenić należy szczególnie w przypadku prowadzenia badań jakościowych on-line z zastosowaniem różnych technik obserwacji. Prowadzenie takich badań pozwala na zebranie wielu bardzo dobrych danych, praktycznie niemożliwych do uzyskania poza Internetem. Pomijając już kwestię poszukiwania respondentów w świecie rzeczywistym (co w przypadku bardzo wąskich usług, np. związanych z e-zdrowiem, jest niezwykle trudne), to moderowanie badań z tą samą grupą respondentów w czasie byłoby praktycznie niemożliwe. Do badań rynku e-usług w Internecie zachęca duży wybór miejsc prowadzenia badań (np. forów internetowych). Jakościowe badania rynku e-usług realizowane w Internecie wymagają innowacyjności, niestandardowego podejścia i zmagania się z nowymi problemami. Jednakże można je z całą pewnością uznać za niezbędne i konieczne do pełnego rozpoznania problemów funkcjonowania rynku e-usług.

Literatura

- Badania jakościowe w Internecie – wybrane zagadnienia*, red. M. Jaciow, G. Maciejewski, UE, Katowice 2013.
- Badania rynku. Metody, zastosowania*, red. Z. Kędzior, PWE, Warszawa 2005.
- Baines P., Chansarkar B., *Introducing Marketing Research*, Wiley, New York 2002.
- Benicewicz-Miazga A., *E-business w Internecie i multimediach*, Mikom, Warszawa 2003.
- Duliniec E., *Badania marketingowe w zarządzaniu przedsiębiorstwem*, PWN, Warszawa 1994.
- Dąbrowska A., Janoś-Kresło M., Wódkowski A., *E-usługi a społeczeństwo informacyjne*, Difin, Warszawa 2009.
- Gregor B., Stawiszyński M., *Internet w badaniach marketingowych*, [w:] *Badania marketingowe. Metody, tendencje, zastosowania*, red. K. Mazurek-Łopacińska, AE, Wrocław 2003.
- Jaciow M., *Fora internetowe jako źródło informacji – możliwości i ograniczenia wykorzystania w badaniach zachowań nabywczych*, Prace Naukowe UE we Wrocławiu nr 236, *Badania marketingowe – metody, nowe podejścia i konteksty badawcze*, red. K. Mazurek-Łopacińska, M. Sobocińska M., Wrocław 2012.

- Konecki K., *Studia z metodologii badań jakościowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.
- Kozinets R.V., *Netnografia. Badania etnograficzne online*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012.
- Mazurek G., *Blogi i wirtualne społeczności – wykorzystanie w marketingu*, Wolters Kluwer Polska, Kraków 2008.
- Wolny R., *Rynek e-usług w Polsce – funkcjonowanie i kierunki rozwoju*, UE, Katowice 2013.
- Zembik M., *Media społecznościowe – możliwości wykorzystania w komunikacji marketingowej przedsiębiorstw*, [w:] *Zarządzanie. Informatyka. Dylematy i kierunki rozwoju*, red. A. Bajdak, M. Nowak, A. Samborski, H. Zawadzki, CBiE UE, Katowice 2010.

THE USE OF INTERNET OBSERVATIONS IN RESEARCH OF E-SERVICES MARKET

Summary: The e-services market is relatively new. In the research of e-services market the same methods can be used as the ones used in the research of other services markets, but the specificity of the e-services determines the choice of measurement techniques. The functioning of the e-services market causes the need to provide market research in the Internet, and the development of on-line research also transfers qualitative research to the net. The article presents the possibilities of using observation techniques, including netnography, in the qualitative research of selected elements of e-services market.

Keywords: observation, netnography, e-services market.